

СЕКЦІЯ 5 ПСИХОЛОГІЯ ОСОБИСТОСТІ

ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ ВЕРБАЛЬНОЇ АГРЕСІЇ СУЧАСНОЮ МОЛОДДЮ PECULIARITIES OF MANIFESTATION OF VERBAL AGGRESSION BY MODERN YOUTH

У статті розглядається поняття вербальної агресії та особливості її прояву. Теоретичні основні, викладені в дослідженні, сприяють глибшому вивченню цієї проблеми. Роботи вчених, які досліджували це явище, допоможуть з'ясувати роль і вплив факторів, що беруть участь у розвитку вербальної агресії в молоді. Проведене автором дослідження дає змогу робити висновки про значне поширення вербальної агресії (особливо в юнацькому віці).

Так як питання агресії вивчалось багатьма вченими, трактування цього терміна має безліч варіацій. Справа в тому, що агресія як явище, поширене серед людей різних вікових категорій, має кілька різновидів, серед яких є вербальна агресія. Існує велика кількість визначень, що містять поняття агресивної поведінки, при цьому жодне з них не є досить повним і не відображає всю суть цього явища.

Основна увага приділяється способам прояву вербальної агресії, а також віковому діапазону вибірки, що відповідає дослідженню. Можливість справлятися з вербальною агресією і спрямовувати її в потрібне русло – один із важливих чинників успішної боротьби зі стресом і запорука повноцінного психічного розвитку кожної людини.

Для вираження вербальної агресії використовується словесна образа. Словесна образа – це стійка поведінка, у якій присутні слова та/або «інтелектуальні ігри», щоб навіяти невпевненість у собі на людину, яка зазнала нападу, і створити в кривдника почуття домінування та контролю [1, с. 23]. Вербальний конфлікт – це відкрита словесна суперечка, яка виходить із гніву чи люті і спрямована на контроль ситуації, а не окремої людини.

Будь-який із цих елементів, використовуваний часто або регулярно, окремо або разом, може понизити самооцінку, повагу та здатність діяти незалежно. Вербальна агресія використовується для маніпулювання, емоційного послаблення й контролю іншої людини. Прояви викликають сором, приниження й образу. Люди, які зазнають словесних образ, нечасто звертаються за професійною допомогою, саме тому ми маємо вивчити мотиваційний базис кривдників, шляхи розвитку та протікання вербальної агресії.

Ключові слова: вербальна агресія, агресія в молоді, агресивність, мовна агресія, агресія вербального характеру, агресивна поведінка, сублимація.

The article considers the phenomenon of verbal aggression and its manifestations. The theoretical foundations presented in this study contribute to a deeper issue study. Works of scientists who have studied this phenomenon helps us to determine the role and influence of factors involved in the development of verbal aggression. A survey conducted by author, as well as numerous techniques allows us to draw conclusions about the significant prevalence of verbal aggression (especially in adolescence).

Since the question of aggression has been studied by many scientists, the interpretation of this term has many variations. The fact is that aggression as a phenomenon common among people of different ages has several varieties, among which is verbal aggression. There is a large number of definitions that carry the concept of aggressive behavior, none of which is complete enough and doesn't reflect the essence of this phenomenon.

The main attention is paid to the ways of verbal aggression, as well as the age range of the sample, which corresponds to our study. The ability to cope with verbal aggression and direct them in the right direction is one of the main factors in the successful fight against stress.

Verbal abuse is used to express verbal aggression. Verbal abuse is a constant behavior in which words and/or "intellectual games" are present in order to instill self-doubt in the person being attacked. It shows control and dominance.

Verbal conflict is an open verbal dispute that arises out of anger or rage and is aimed at controlling the situation, not the individual.

Any of these elements, used frequently or regularly, individually or together, can destroy our self-esteem, respect and ability to act independently. It is used to manipulate and control another person. It causes shame, humiliation and resentment. Verbal insults should not be tolerated. People who experience verbal abuse rarely seek professional help.

Key words: verbal aggression, aggression in youth, aggression, language aggression, aggression of a verbal nature, aggressive behavior, sublimation.

УДК 159.9.072

DOI <https://doi.org/10.32843/2663-5208.2021.32.9>

Амплєєва О.М.

к.психол.н,
доцент кафедри психології
Чорноморський національний
університет імені Петра Могили

Божко О.О.

студент кафедри психології
Чорноморський національний
університет імені Петра Могили

Постановка проблеми. Сучасне суспільство характеризується розвитком агресивної поведінки в міжособистісних формах спілкування. Підлітки та люди юнацького віку часто схильні до проявів деструктивної агресивної поведінки щодо однолітків, батьків, учителів та інших значимих фігур.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням вербальної агресії займалися такі вчені, як Зігмунд Фрейд, Р. Берон, Д. Річардсон, А. Бандура, Р. Берон, Д. Річардсон, Р. Кайл, Л. Семенюк, Д. Виготського, Д. Ельконіна, Ю. Гіппенрейтер. Також ми розглянули праці вчених, присвячені вивченню

агресії (А. Басс, А. Бандура, Л. Бертковіц, Е. Фром).

Постановка завдання. Мета статті – висвітлення та вивчення мотивації виникнення вербальної агресії в молоді, а також пошук нових шляхів гармонізації особистості та зниження рівня вербальної агресивності.

Виклад основного матеріалу. Трактуювання агресії має неоднозначні тенденції серед учених. Потрібно виділити декілька основних тверджень, що стосуються агресивної поведінки особистості:

1. Агресивна поведінка являє собою стійке, цілеспрямоване бажання самоствердитися й відстояти свою «територію» [5, с. 45].

2. Л. Берковиць під агресією розуміє акти ворожості, атаки, руйнування, тобто дії, що шкодять іншій особі або об'єкту [1, с. 50].

3. Під агресією розуміється активна дія або рішучі заходи, особливо з наміром силою домогтися панування або заволодіти чимось [3, с. 72].

Людська агресія – це поведінкова реакція, що характеризується проявом сили в спробі заподіяти шкоду людині чи суспільству. Таким чином, виявляючи особливості агресивної поведінки, учені підкреслюють, що вона прагне нашкодити або зашкодити іншій живій істоті [4, с. 12].

А. Басс та А. Даркі виділяють такі п'ять видів агресії [9, с. 35]:

1. Агресивність на фізичному рівні (бійки).
2. Імпульсивність, дратівливість.
3. Агресивність на вербальному рівні.
4. Прихована агресивність, що має вектор (плітки, злісні жарти) та ненаправлена на предмет або об'єкт.
5. Негативізм (опозиційна поведінка).

Також у біхевіористському підході існує класифікація Арнольда Басса, який виділяв основні три гілки агресивної поведінки, визначаючи фрустрацію як блокування процесу, і ввів поняття атаки – акту, що постачає організму ворожі стимули:

- фізичне – вербальне;
- активне – пасивне;
- спрямоване – ненаправлене.

Вербальна агресія чи словесне насильство – агресія в мовній формі з метою зниження впевненості в собі та породження почуття безпорадності в об'єкта нападу [9, с. 36]:

Модель поведінки цілеспрямована на заподіяння шкоди іншим для маніпуляції жертвою та її покори.

Словесна агресія може включати такі елементи:

- Утримання: кривдник відмовляється ділитися ідеями, почуттями, близькістю, думками та мріями з партнером.
- Протидія: думки, почуття, сприйняття й переживання партнера заперечуються чи аргументується точка або ідея.

- Дисконтування: досягнення чи досвід партнера зводяться до мінімуму чи ігноруються як неважливо.

- Словесні образи, замасковані на жарт.
- Блокування та відволікання уваги.
- Звинувачення.
- Засудження та критика.
- Упущення: кривдник діє так, начебто думки, дії чи побоювання партнера тривіальні.
- Загроза.
- Обзивання.
- Хронічне забування.
- Накази.
- Заперечення гніву та жорстокого поведіння.
- Аб'юзивний гнів.

Якщо простежувати динаміку вікового розвитку, то можна побачити, що прояви агресивної поведінки зустрічаються ще з раннього віку, коли особистість лише формується, тому існує взаємозв'язок між віковими особливостями розвитку людини та характером прояву агресивних реакцій. У перші роки дитина не усвідомлює багатьох речей, й агресія як така проявляється в імпульсній неконтрольованій поведінці, що характеризує спробу захиститися й установити свої межі. На другому році життя агресія має інструментальний характер. Часто конфлікти виникають на ґрунті задрощів і почуття власництва, де діти необдуманно агресією намагаються маніпулювати кимось. Тут же агресивні реакції мають цілеспрямований характер [8, с. 63].

Імовірність агресивної поведінки залежить насамперед від того, чи піддаються діти домашньому насильству. Примушування може бути фізичним і психологічним. Психологічна травма зазвичай викликається холодністю з боку батьків, неявною почуттів, образою, залякуванням, погрозами. Якщо в дитини (незалежно від віку) погані стосунки з батьками, якщо вона не отримує батьківської підтримки, то в неї можуть розвинути травми та розлади.

На думку С. Завражин, коли дитина досягає 6–7 років, до інструментальної агресії додається агресія, спрямована на конкретну людину. У молодших класах агресивна поведінка стає організованішою і спрямованою на групи, а не на окремих дітей. Із розвитком навичок конструктивного спілкування співвідношення інструментальної агресії змінюється на користь ворожості [4, с. 116].

Одна з характерних рис особистості підлітка – реакція емансипації, що розвивається в нього, це основа новоутворення. Почуття самосвідомості також впливає на поведінку підлітків.

Як сказано вище, біля витоків підліткової агресії лежить неправильне виховання. Розглянуті внутрішні причини агресивної поведінки, до зовнішніх належать саме виховання

та зовнішні фактори, такі як соціальне середовище у школі й інших будь-яких місцях.

Також дуже важливо розуміти, які моменти в житті для нього значущі. Наприклад, успішність у навчанні, задоволеність процесом навчання, кохання без взаємності тощо.

Вербальна агресія за багатьма дослідженнями є однією з найпоширеніших форм прояву агресії. Дослідження підвищеної агресивної поведінки особливо актуально щодо підлітків і молоді юнацького віку у зв'язку з їх нестабільним психофізичним розвитком, активною зміною різних соціальних середовищ, де виявляються різні форми поведінки, а також високою ймовірністю ситуативної поведінки.

Щоб вивчити прояви вербальної агресивної поведінки, ми використали такі діагностичні методики: виявлення інтегральних форм комунікативної агресивності В. Бойко, «Опитувальник Томаса-Кілмена», опитувальник Л. Почебут, опитувальник агресивності й ворожості Басса-Даркі. Вибірка становила 50 студентів (дівчат – 38, хлопців – 12), студентів 3–6 курсу Чорноморського національного університету імені Петра Могили, середній вік яких становив 21 рік.

У результаті дослідження за методикою В. Бойко ми визначили рівень агресії комунікативного характеру в контрольній вибірці (32,32%). Рівень студентів експериментальної вибірки становив приблизно середину. Отримані результати дають змогу свідчити про наявність задоволення від агресивної поведінки та схильність зараження агресією від натовпу, провокування агресивної поведінки інших людей. Водночас наявність низького рівня агресії у 22,6% студентів експериментальної групи й у 18,39% контрольної групи та наявність невисокого рівня в 17,26% і 16,3% відповідно свідчать про потенційну здатність студентів до конструктивного спілкування без прояву комунікативної агресивності. Разом із тим негативними є показники підвищеного рівня агресивності, що становить 13,09% та 15,59% і свідчить про слабу здатність до гальмування в конфліктних ситуаціях. Результати дослідження показано в таблиці 1.

Вивчення й розгляд певних нюансів стратегії поведінки в конфліктній ситуації відбувалися за допомогою методики «Опитувальник Томаса-Кілмена». Аналітична робота показала, що більша кількість вибірки звикла обирати компромісний відхід від конфліктних ситуацій (близько 37,94%). Це свідчить про можливість погодження з чужою думкою, ідеєю або бажанням задля знаходження спільного рішення. Потрібно зауважити, що певна кількість опитуваних (33,55%) обрала стиль «співпраця» як взаємодію в конфлікті. Пристосування обрала 17,27% і 13,8% студентів експериментальних і контрольних груп. Іншими словами, ця кількість студентів приводить свою поведінку в конфлікті до бажаних норм задля уникнення ескалації конфлікту (при цьому власні інтереси не враховуються).

Також ми з'ясували, що деякі студенти обирають стиль «уникнення» (20,7% в експериментальній вибірці та 16,3% в контрольній). Юнаки та дівчата, що обрала цю стратегію, мають тенденцію до інтровертованого стилю спілкування, вони не вважають за потрібне взагалі починати конфлікт. Часто такі студенти можуть уникати не лише загострення конфліктних ситуацій, а й спілкування взагалі.

Результати діагностики за допомогою методики «Опитувальник Томаса-Кілмена» показано в таблиці 2.

Далі показано результати, отримані за допомогою тесту на визначення форми агресивності (опитувальник Л.Г. Почебут), представлені в діаграмі рис. 1.

Згідно з наведеним результатам, у студентів є тенденція до вербальної агресії (ВА) та одночасно до емоційної агресії (ЕА).

Дослідження показало, що в цій вибірці більшість потребує корегування спрямованості вербальної агресії та стабілізації психічного стану. У тренінгу використано вправи, зазначимо назви деяких із них:

1. «Асоціації».
2. «Символічне зображення емоцій».
3. «Скарбничка порад».
4. Анкета.
5. «Очищення».

Таблиця 1

Порівняльні дані показників рівня сформованості в студентів інтегральних форм вербальної агресії (констатуючий експеримент) в експериментальній (Е) і контрольній (К) групах

№ з/п	Курс	Рівень сформованості (у %)									
		високий		підвищений		середній		низький		невисокий	
		е	к	е	к	е	к	е	к	е	к
1	3 курс	21	26	13,2	16,67	27,3	15,6	20	25	20	16,66
2	4 курс	8	39	15,39	11	22,06	9	31,4	20	23,07	20
3	5 курс	30,81	35,80	15,39	14,29	22,06	20,5	23,7	14,28	7,69	14,28
4	6 курс	33,32	28,58	8,5	21,43	32,03	20,5	16,6	14,28	18,3	14,28
5	Середнє	23,2	32,34	13,12	15,57	25,3	16,8	22,6	18,39	17,26	16,3

6. «Пляшечка».
7. «Бомбардування джерел сили».
8. «Кульки спокою».

Мета тренінгу – усвідомлення та навчання конструктивних способів управління агресією. Цей тренінг органічно поєднується з когнітивними та екзистенційно-гуманістичними психотерапевтичними методами. Виходячи із цього, корекційна робота в групі відбувається не тільки на поведінковому рівні, а й на особистісному, тим самим торкаючись глибинних пластів індивідуальності.

Тренінг мотивує студентів до самовдосконалення, рефлексії та комунікативної компетентності. Це дає змогу розширити спектр інструментів, якими володіє підліток або людина юнацького віку. Рівень вербальної агресії при цьому знижується або знаходить витоки у творчій діяльності.

Висновки. Одним із найважливіших факторів формування високої агресивності залишається неправильне сімейне виховання (тобто придбані патерни, методи вирішення проблем тощо), а також спостереження за агресивною манерою поведінки інших людей у житті (комп'ютерні ігри, кіно). Також варто виділити ситуативні фактори, серед яких:

1. Температура навколишнього середовища.
2. Високий рівень шуму.
3. Дискомфорт.

4. Велике скупчення людей.
5. Соціальне середовище, що має вороже ставлення до індивіда.
6. Больові відчуття.
7. Гостра реакція на стрес.
8. Уживання алкоголю та психоактивних речовин.
9. Сексуальне збудження.
10. Вплив кліматичних умов.

Дослідники налічують кілька основних особистісних складників, що сприяють підвищенню рівня агресивності. Сюди входить висока ворожість середовища, висока емоційна реактивність (швидка реакція на негативні події), негативна афективність, надто висока або низька самооцінка, особливості мотиваційної сфери, знижений рівень інтелекту (як логічного, так й емоційного), антисоціальний особистісний вектор, негативні риси заздрість, мстивість), схильність приписувати іншим агресивні наміри. Серед чинників, які перешкоджають прояву агресивності, називають можливість покарання за агресію, любов, дружні стосунки, а також такі особистісні якості, як поміркованість, толерантність, завбачливість, безконфліктність, високий самоконтроль.

Проведене дослідження свідчить про необхідність уведення тренінгової роботи з людьми, що досягли юнацького віку. Тренінги повинні бути спрямовані на мінімізацію агресії, а також гармонізацію особистості в цілому.

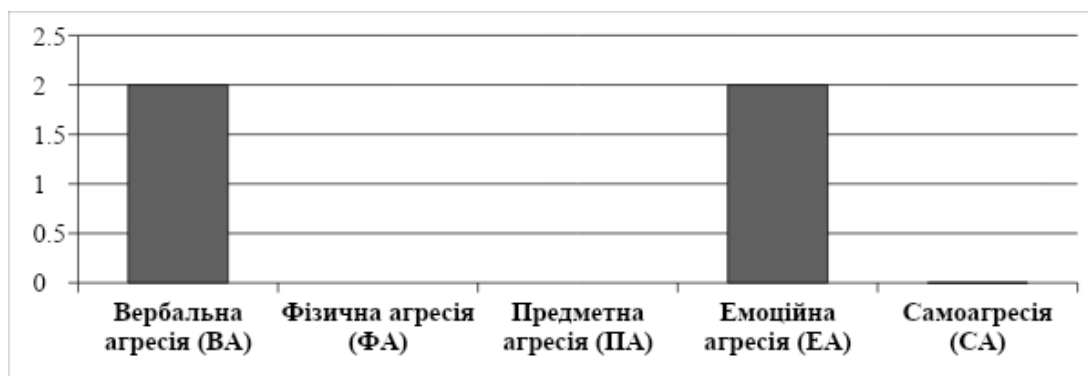

Рис. 1. Діаграма результатів тестування студентів з визначення форми агресивності

Таблиця 2

Порівняльні дані показників рівня сформованості в студентів особливостей поведінки в конфліктній ситуації (опитувальник Томаса-Кілменна) (констатуючий експеримент) в експериментальній (Е) і контрольній (К) групах

№ з/п	Курс	Рівень сформованості (у %)							
		співпраця		приспосування		конфлікт		уникнення	
		е	к	е	к	е	к	е	к
1	3 курс	40	33,3	13,33	16,66	26,66	33,33	20	16,66
2	4 курс	30,76	30	23,07	10	23,07	40	23,07	20
3	5 курс	38,46	35,71	7,69	7,14	30,76	42,75	23,07	14,28
4	6 курс	25	28,57	25	21,42	33,33	35,71	16,66	14,28
5	Середнє	33,55	31,9	17,27	13,8	28,38	37,94	20,7	16,3

ЛІТЕРАТУРА:

1. Берковиц Л. Агрессия: причины, последствия и контроль. Санкт-Петербург : ЄВРОЗНАК, 2001. 516 с.
2. Бафталовська Н.Я. Агресивна поведінка підлітків. *Шкільному психологу усе для роботи*. 2010. № 6. С. 9–11.
3. Ганс Сельє. Stress Without Distress. 1974.
4. Завражин С.А. Адаптація дітей с обмеженими можливостями. Москва : Высшая школа, 2005. 400 с.
5. Журавель Т.В. Попередження агресивної поведінки підлітків як наслідку насильства в сім'ї. Запоріжжя : НЗУ, 2014. С. 26–28.
6. Синявський В.В. Психологічний словник. 2017. URL: http://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/5980/3/O_Serhieienkova_IL.
7. Фромм Э. Анатомия человеческой деструктивности. Москва : АСТ, 2009. 637 с.
8. Фурманов І.О. Агресія і насильство: діагностика, профілактика та корекція. 2017. URL: <https://scholar.google.com/citations?user=akacvHcAAAAJ&hl=ru>.
9. Хван А.А. Стандартизация опросника А. Басса и А. Дарки. *Психологическая диагностика*. 2008. № 1. С. 35–58.
10. Черезова І.О. Психологія життєвих криз особистості : навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Бердянськ : БДПУ. 2016. 143 с.